

Maria Prussak

Tożsamość filologii

Teksty Drugie : teoria literatury, krytyka, interpretacja nr 2 (146), 150-153

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Prezentacje

Maria Prussak

Tożsamość filologii

Praca naukowa finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2012–2017 (projekt „Redefiniowanie filologii” nr 0031/NPRH2/H11/81/2012)

W latach 40. zeszłego wieku w podstawowym podręczniku teorii literatury René Wellek, analizując zakres terminu filologia, stwierdził kategorycznie: „Ponieważ termin ten ma tak wiele różnych znaczeń, najlepiej w ogóle zaniechać jego używania”¹. Na wiele lat pojęcie to zostało zmarginalizowane w anglosaskich pracach o literaturze. W tym samym czasie Grigorij Winokur prowadził w Moskwie cykl wykładów, których celem było doprecyzowanie rozumienia filologii, która w ciągu XIX wieku z jednolitej nauki podzieliła się na cały szereg dyscyplin szczegółowych. Winokur zmarł w 1947 roku, a jego wykłady pozostały w rękopisie.

Dopiero w 1968 roku, kiedy Siergiej Awierincew otrzymał nagrodę Leninowskiego Komsomołu za serię prac o Plutarchu, mógł opublikować w miesięczniku „Junost” artykuł *Pochwalnoje słowo filologii*. Zaproponował w nim zupełnie nowy sposób myślenia o tej nauce jako o sposobie rozumienia inności. Podstawowym celem filologii – pisał – jest „rozumienie drugiego człowieka, takie, które nie zmienia jego myśli ani w poddającą się «wykluczeniu»

Maria Prussak – prof. dr hab., kierownik Ośrodka badań Filologicznych i Edytorstwa Naukowego IBL PAN, redaktor serii Filologia XXI, współpracownik Ośrodka Badań nad Polskim Dramatem Współczesnym. Ostatnio opublikowała *Od słowa do słowa. Na marginesach krytyki tekstu* (2013), brała udział w przygotowaniu do druku krótkich francuskich tekstów Mickiewicza (wyd. IBL PAN). Kontakt: maria.prussak@gmail.com

1 R. Wellek, A. Warren, *Teoria literatury*, przekł. pod red. M. Żurowskiego, PWN, Warszawa 1970, s. 46.

rzecz, ani w odzwierciedlenie własnych emocji”². Najważniejsze tezy tego artykułu powtórzył w haśle „Filologia” opublikowanym w różnych redakcjach dwukrotnie, w dziewięciotomowej *Kratkoy Literaturnoy Encykłopedii* (t. 7, Moskwa 1972) i w *Lingwistycznym Encykłopedycznym Słowniku* (Moskwa 1990). Obszerne hasło z *Literaturnoy Encykłopedii*, omawiające historię badań filologicznych w różnych kulturach i wyodrębnianie się poszczególnych dyscyplin filologicznych w oddzielne dziedziny nauki, kończyło się konkluzją: „jedność filologii jako nauki została rozerwana na wszystkich płaszczyznach; żyje ona nadal nie jako nauka, ale jako zasada naukowa”³. Awierincew twierdził więc: „Lepiej widzieć w filologii szeroką, lecz wewnętrznie spójną, samą przez się uprawnioną formę wiedzy, określaną nie tyle przez granice jej przedmiotu, ile przez specyficzny sposób jego traktowania”⁴.

Tezy Awierincewa były zapleczem dyskusji o „metodach i perspektywach filologii”, drukowanej w 1979 roku w „Literaturnom obozrenii”, w numerach 1, 3, 4, 7 i 10. Wzięło w niej udział 12 osób, między innymi Dymitr Lichaczow (*Swiaz’ wsiech swiaziej*, nr 1⁵), Jurij Łotman (*Etot trudnyj tekst*, nr 3⁶) i właśnie Michaił Gasparow. Dyskusję uzupełniła publikacja wykładów Winokura, które po raz pierwszy ukazały się drukiem w 1981 roku w książce *Problemy strukturalnoy lingwistiki* z datą 1978⁷.

Tekst Gasparowa został wydrukowany jako przedostatni w numerze 10, październikowym. Autor rozwijał w nim jedną z metafor z artykułu

-
- 2 С.С. Аверинцев *Похвальное слово филологии*, «Юность» 1969 № 1, с. 101 („понять другого человека, не превращая его мыслью ни в поддающуюся «исчислению» вещь, ни в отражение собственных эмоций” przekł. mój, M.P., <http://nevmenandr.net/scientia/averintsev-philologia.php>).
 - 3 С.С. Аверинцев *Филология*, w: *Краткая литературная энциклопедия*, ред. А.А. Сурков, т. 7: «Советская Украина»–Флиаки, Москва Moskwa 1972, kol. 979. („единство Ф. как науки оказалось взорвано во всех измерениях”, przekł. mój, M.P., <http://feb-web.ru/feb/kle/kle-abc/ke7/ke7-9733.htm>).
 - 4 С.С. Аверинцев *Филология*, kol. 974. („Правильнее видеть в Ф. широкую, но внутренне единую и самозаконную форму знания, к-рая определяется не столько границами своего предмета, сколько специфич. подходом к нему”).
 - 5 Lichaczow przedrukował ten tekst, trochę przeredagowany, zatytułowany *Об искусстве слова в филологии*, w swoich książkach *Письма о добром и прекрасном*, Moskwa 1985; *О филологии*, Moskwa 1989.
 - 6 Przedrukowany w książce Ю.М. Лотман *Воспитание души*, Санкт-Петербург «Искусство–СПБ» 2005.
 - 7 Г.О. Винокур *Введение в изучение филологических наук. Часть первая. Задачи филологии*, w: *Проблемы структурной лингвистики*, ред. В. Григорьев, 1978, Наука, Moskwa 1981.

Awierincewa sprzed dziesięciu lat, metaforę lustra, w które może zamienić się szyba, jeśli na dawny tekst nakładamy projekcję własnej epoki⁸. Dyskusję w „Literaturnom obozrenii” zamykało podsumowanie Michaiła Chrapczenki *W poiskach istiny (W poszukiwaniu prawdy)*, w którym wiele miejsca zajęła polemika z tezami Gasparowa. To jednak jego artykuł, przedrukowany później przez samego autora w książce *Zapiski i wypiski* (Moskwa 2000), należy dziś do najważniejszych, często przywoływanych rozpraw w rosyjskiej dyskusji o filologii. Zamieszczony poniżej przekład powstał na podstawie wydania książkowego.

Kilka lat później problem filologii powrócił w amerykańskich dyskusjach za sprawą artykułu Paula de Mana *Professing Literature* opublikowanego w 1982 roku, przedrukowanego następnie pod tytułem *The Return to Philology* w pośmiertnie wydanej książce *The resistance to theory*⁹. W 1988 roku na Uniwersytecie Harvarda zorganizowano konferencję zatytułowaną „Czym jest filologia?”. Materiały z niej ukazały się dwa lata później¹⁰. Na przełomie wieków pojawiły się ważne i przełomowe teksty Hansa Ulricha Gumbrechta, Sheldona Pollocka, Edwarda Saida i Jerome McGanna, żeby wymienić tylko autorów najważniejszych. O ile Rosjanie skoncentrowali się na filologii jako dyscyplinie umożliwiającej precyzyjną lekturę tekstu, o tyle w badaniach amerykańskich ważną rolę pełnią zagadnienia krytyki tekstu, pytania o tekst publikowany i interpretowany, przekonanie, że poetyka tworzenia dzieła jest nieodłączna od poetyki recepcji. W badaniach najnowszych – czego przykładem jest ostatnia, jeszcze nieopublikowana książka McGanna *A new republic of letters*, z której pochodzi przetłumaczony fragment, istotną rolę odgrywa pytanie o świat tekstów cyfrowych, do którego, jak przekonująco dowodzi autor, najlepiej przystają narzędzia tradycyjnej filologii.

8 Awierincew pisał tak: „Когда современность познает иную, минувшую эпоху, она должна остерегаться проецировать на исторический материал себя самое, чтобы не превратить в собственном доме окна в зеркала, возвращающие ей снова ее собственный, уже знакомый облик” (С.С. Аверинцев *Похвальное слово филологии...*, s. 100).

9 P. de Man *The resistance to theory*, U of Minnesota P, Minneapolis 1986. Tekst ten został przedrukowany raz jeszcze, w: *Norton anthology of theory and criticism*, ed. V. Leitch, et al., Norton, New York 2001. s. 1527-1532.

10 *On philology*, ed. J. Ziolkowski, The Pennsylvania State University Press., University Park 1990.

Abstract

Maria Prussak

THE INSTITUTE OF LITERARY RESEARCH OF THE POLISH ACADEMY OF SCIENCES
(WARSZAWA)

The identity of philology

The article provides a short survey of Russian and English texts which tend to sketch a new understanding of philology as a humanities' discipline. In the 19th century it was divided into several branches and in mid-20th century was considered by many scholars in literary studies as an ancient discipline. In the second half of 20th and the beginning of 21st centuries one encounters repeated calls for the "return to philology" as a research position which by combining various methodological standpoints allows for reaching deep into the meaning of the texts.